

Cultuurhistorisch Bulletin Delft

De Etnografische Vereniging Delft bestaat 50 jaar.

Reden om de Indische Instelling, de Vereniging en

Museum Nusantara eens temeer onder de aandacht

te brengen van degenen die het historisch erfgoed van

Delft ter harte gaat.

Het voormalige gebouw van de Indische Instelling, Oude Delft 69, na de ingebruikname als politiebureau, naast de brandweerkazerne. (GAD)

De Etnografische Vereniging

Jos van Leur

Na het faillissement van de Verenigde Oost-Indische Compagnie in 1795 kreeg de Nederlandse regering een grote erfenis in de schoot geworpen: een kolonie die bestuurd moest worden. Dus waren er ambtenaren nodig in plaats van de kooplieden, de klerken en de jonge avonturiers van vroeger. Deze ambtenaren kregen hun opleiding in Delft aan de Indische Instelling. Om het onderwezene aanspreekbaar te maken, werd een volkenkundige oftewel etnografische collectie aangelegd. Na het sluiten van de opleiding kwam de collectie na enkele omzwervingen terecht bij wat nu Museum Nusantara is. Het behoud van deze belangrijke verzameling, is een van de doelen van de jubilerende Etnografische Vereniging.

In de Bataafs-Franse tijd was Nederland niet in staat zijn gezag over de koloniën in de Indische archipel uit te oefenen. Pas in 1816 werd het bewind hersteld. Dit maakte een hervorming van het bestuur noodzakelijk. Er ontstond een dringende behoefte aan gekwalificeerde ambtenaren die bekend waren met de verschillende landstalen. De regering meende dat de opleiding het best in Indië zelf kon geschieden en in 1832 werd in Soerakarta het Instituut voor de Javaanse Taal gesticht. Kritiek op de opleiding en slechte resultaten deden de regering besluiten deze school in 1842 op te heffen. Sinds 1814 bestond in Delft de Artillerie- en Genieschool, een militaire opleiding voor officieren. In 1842 stichtte Antoine Lipkens hier bovendien de Koninklijke Akademie voor burgerlijke ingenieurs, en met vooruitziende blik koppelde hij hieraan de opleiding van ambtenaren voor Indië. Hij kreeg instemming van de minister van

Financiën en Koloniën en hiermee was de driejarige opleiding een feit.

Op de Akademie kregen die toekomstige ambtenaren naast de lessen in landmeetkunde voor ingenieurs ook lessen in Indische talen, geschiedenis, aardrijkskunde en de administratie van Nederlands Oost-Indië. De sfeer op de Akademie was niet erg best. De voor Indië bestemde studenten verzetten zich tegen de militaire tucht, soms leidend tot opstandjes, zodanig dat de Akademie enige tijd gesloten werd. Een deel van de studenten bestond uit de tweede of derde zoons van planters die, in Indië getrouwd, probeerden hun nageslacht via een opleiding in Delft in het gouvernement geplaagd te krijgen. Deze knapen hadden veel meer geld te besteden dan de Nederlandse en hadden het hier best naar hun zin. De Delftse dichterdomee P. A. de Genestet schreef over deze donkergetinte jongens vermakelijke woorden:

'Ge ontmoet te Delft alom een heir van donkre tronies die u herinren steeds aan Nederlands kolonies, Zijn schatkist. ook zijn kroon? - Ge vindt er 't licht en bruin zoo rijk genuanceerd als in den schoonsten tuin, en - doet gij de oogen toe - dan kunt ge haast verbeelden dat de oosterse Natuur u toelacht met haar weelden!

jaargang 6 N° 4

inhoud

De Etnografische Vereniging
door Jos van Leur 1

Indonesisch Etnografisch
Museum wordt Volkenkundig
Museum Nusantara
door Rita Wassing-Visser 7

Volkenkundig Museum
Nusantara wordt Museum
Nusantara
door Pim Westerkamp 8

Oude Delft 69, het gebouw
van de Indische Instelling
door Wim Weve 10

Ten slotte
Een bijzondere aankoop
door Pim Westerkamp 12

Delf Actueel
Nieuws van de Delftse
erfgoedsector, de Vereniging
Vrienden van Het Prinsenhof
en de Historische Vereniging
Delfia Batavorum

Vereniging Vrienden van Het Prinsenhof

Historische Vereniging Delfia Batavorum

Vaandel van de Indologische Studentenvereniging, geschonken in 1894 door professor Jaques Spanjaard, de laatste hoogleraar-directeur. (GAD)

Het gebouw Oude Delft 69 vóór de verbouwing. Studenten met bolhoed poseren voor de ingang. (GAD)

In augustus 1864 vraagt professor Keijzer in een advertentie in de Delftsche Courant om voorwerpen uit de Oost die kunnen dienen als studiemateriaal.

Ja, 't beeld is niet te stout, ons Delfia-Batava is, in den grond beschouwd, een voorstad slechts van - Java. Men leeft te Delft in de' Oost en, bijna voor de helft, leeft Indiën ook weer in 't zoet en achtbaar Delft. Ik-zelf ben naar den geest vast daaglijks nu te Padang En dan in de Kadoe en dan weer te Samarang.'

Een gemeentelijke opleiding

In 1864 zette minister Thorbecke met een nieuwe onderwijswet de Akademie om in een Polytechnische School, voorloper van de Technische Universiteit, en verplaatste hij de opleiding van ambtenaren voor Indië naar Leiden. De verzameling van de Akademie werd overgebracht

naar de Polytechnische School, behalve de volkenkundige collectie, bestaande uit ongeveer 900 voorwerpen, en de sectie Nederlandse Koloniën van de bibliotheek, die meelingen naar Leiden. Dat verdroot alle mensen zeer die Delft als zetel voor een nieuwe opleiding hadden gezien. Onder anderen winkeliers en huisbazen, die 'hun' studenten zagen verdwijnen, en de gemeente, die verlies aan prestige vreesde en achteruitgang van het culturele leven. Leiden kreeg echter niet het monopolie van de opleiding. Beïnvloed door de opkomst van het liberalisme, schreef het gouvernement niet voor hoe de studenten zich moesten voorbereiden op het staatsexamen. Eenmaal per jaar kregen kandidaten de gelegenheid mee te doen met een landelijk vergelijkend Groot-Ambtenaarsexamen. De studenten met de hoogste cijfers werden uitgezonden naar Indië.

Delft liet het er niet bij zitten. Ofschoon de gemeente blij was dat de Polytechnische School in de stad bleef, hoopte men ook dat er een school voor Indische ambtenaren kwam. Toen dat van bovenaf niet werd gehonoreerd, stak men de handen uit de mouwen en stichtte het gemeentebestuur zelf een stedelijke opleiding, genaamd 'De Instelling van onderwijs in de Taal-, Land-, en Volkenkunde van Nederlandsch-Oost-Indië', kortweg De Indische Instelling. Beschermheer werd prins Willem, de latere koning Willem III. De eerste directeur, professor Salomo Keijzer, begon onmiddellijk voorwerpen uit Indië te verzamelen die gedurende de lessen konden worden gebruikt. Hij plaatste hiertoe een advertentie in de *Delftsche Courant*. Later vroeg hij oud-studenten die in Indië werkten, hem voorwerpen toe te sturen. Zo ontstond de Indische verzameling.

Gedurende het bestaan van de Koninklijke Akademie van 1842 tot 1864 en van de Indische Instelling van 1864 tot 1901 vond vanuit Delft een stroom van oud-studenten zijn weg naar Oost-Indië. Zij begonnen hun werk als controleurs, de laagste rang, maakten promotie en eindigden hun carrière soms als resident. Heel weinigen kwamen verder en werden benoemd tot gouverneur. Een van de oud-studenten bereikte zelfs de hoogste post van allemaal: C.H.A. van der Wijck was gouverneur-generaal van Nederlands Oost-Indië van 1893 tot 1899. In de loop van 58 jaar werden 218 jonge mannen van de Koninklijke Akademie en bijna 800 van de Instelling opgeleid voor het Groot-Ambtenaarsexamen.

Aangezien aan de alhier gevestigde INSTELLING voor ONDERWIJS in de TAAL- LAND- en VOLKENKUNDE van NEDERLANDSCH INDIE, als hulpmiddel voor het onderwijs, verbonden moet worden een ETHNOLOGISCHE VERZAMELING van voorwerpen, uit Nederlandsch Indië afkomstig of derwaarts bestemd; zoo neemt de ondergeteekende de vrijheid, allen, die in het bezit zijn van dergelijke voorwerpen, uit te noodigen, om daarvan op de een of andere wijs, al is het dan ook maar in bruikleen, afstand te doen ten behoeve van genoemde inrigting. Elk voorwerp van dergelijken aard, al is het schijnbaar van weinig beteekenis, zal in dank worden ontvangen.

**De Directeur van bovengenoemde instelling,
S. KEIJZER.**

DELFT, 17 Augustus 1864.

Het college van
hoogleraren van de
Indische Instelling in
1898. (GAD)

Er gaven in de loop der jaren 36 hoogleraren en leraren aan de Instelling les. Zij hadden allen ervaring in de tropen en beheersten verschillende van de talen die men in Indië sprak, tot Buginees en Makassaars toe. Onder hen waren Arabisten, oud-missionarissen en kenners van mosliminstellingen. Een aantal van hen verzamelde objecten die het dagelijkse leven van de inheemse volkeren uit de Nederlandse kolonies illustreerden. Deze werden bewaard in het gebouw Oude Delft 69 en gebruikt tijdens de lessen.

De koloniale tentoonstelling

In de tweede helft van de negentiende eeuw bereikte het Europese imperialisme zijn hoogtepunt. Industriële revolutie, koloniale expansie en toenemende wereldhandel leidden tot een optimistisch zelfvertrouwen, dat ook weerspiegeld werd in de grote wereldtentoonstellingen. De Amsterdamse internationale koloniale export- en handelstentoonstelling in 1883 is daar een voorbeeld van. Producten en voorwerpen uit de Nederlandse kolonies werden geëxposeerd in een voor dat doel ontworpen paviljoen. Na afloop verdeelde de regering de duizenden voorwerpen tussen het Koloniaal Museum te Haarlem (thans Tropenmuseum te Amsterdam), het Rijks Ethnografisch Museum te Leiden en de Indische Instelling in

De Oude Delft 69 na de
uitbreiding in 1895.
(GAD)

Delft. Wie nu Nusantara binnenloopt ziet enkele van deze voorwerpen geëxposeerd met de gereproduceerde oude labels van de Indische Instelling. Vele accurate modellen van schepen, bruggen en gebouwen uit de hele archipel vulden de bestaande collectie aan. Studenten, maar ook burgers uit Delft konden onder leiding van de custos, de huisbewaarder, de verzameling bezoeken. Door de uitbreiding met donaties van de wereldtentoonstelling ontstond een enorm ruimtegebrek, dat mede aanleiding was om het gebouw Oude Delft 69 uit te breiden. In de gevel

boven de voordeur staan behalve de naam Indische Instelling, een Balische monsterkop en tropische vruchten en gewassen ook de jaartallen 1864 en 1895. Deze verwijzen naar de oprichting van de Instelling en de uitbreiding van het pand aan de Oude Delft.

Te veel succes

De Indische Instelling ging aan haar eigen succes ten gronde. Toen het aantal gegadigden voor een betrekking in de tropen groter werd dan het aantal beschikbare posten, moest de gemeente Delft het besluit nemen de Instelling met ingang van 1 januari 1901 op te heffen. Het gemeente-

De gevel van Oude Delft 69 met boven de deur de Balische monsterkop en in de driehoek tropische gewassen, zoals rijst en vruchten. Daarnaast de jaartallen 1864 en 1895. (GAD)

Tentoonstelling van de 'Indische Verzameling' in een bovenzaal van het Prinsenhof vóór de restauratie van het gebouw. (GAD)

bestuur bleef eigenaar van de collectie en de bibliotheek. In de loop van de jaren was de verzameling door schenking en aankoop uitgegroeid tot ruim 5000 voorwerpen, die de studenten inzicht gaven in het dagelijkse en rituele leven van de bevolking van de verschillende eilanden. De bibliotheek werd in 1907 voor 75.000 gulden verkocht aan de Koninklijk Bibliotheek van Berlijn. Maar weinigen konden toen vermoeden dat de achterblijvende verzameling zou uitgroeien tot een van de meest complete collecties Indonésische etnografica, handwerk en kunst.

Van Indische collectie naar museum

In 1909 besloot de gemeenteraad de verzameling tentoon te stellen in een van de zalen van het Prinsenhof. De visuele ondersteuning bij de lessen was voorbij. Nu werd het doel Delft kennis te laten maken met de schat die het bezat. Op 10 maart 1911 was het Ethnografisch Museum officieel een feit. In overeenstemming met de toenmalige gewoonten waren de vitrines overladen met objecten zonder logische samenhang. Scheepsmodellen en prauwen vond je terug naast een Sangirese krijgerpop in vol ornaat. Gebruiksvoorwerpen van riet en hout, paradijsvogels en dierenhuiden, wajangpoppen en muziekinstrumenten deelden de ruimte met batikdoeken. Een grote variatie aan wapens decoreerde de wanden. Inderdaad een overwelldigende schatkamer, toch indrukwekkend genoeg om de aandacht van het publiek te vestigen op al deze wonderen uit de eigen kolonies, ver weg in de tropen. Het is dus geen wonder dat het museum snel bekend werd en in zijn beste jaren 15.000 bezoekers trok.

Gedurende de Tweede Wereldoorlog en nog een aantal jaren daarna was het Prinsenhof gesloten. Het gebouw onderging een grote restauratie en de etnografische verzameling werd provisorisch ondergebracht in een vroeger schoolgebouw. Na een verbanning van negen jaren keerde de collectie in 1949 terug in het Prinsenhof, om slechts te worden opgeslagen op de zolders. Delen ervan waren toen in zulk een deplorabele staat dat zij letterlijk uit het raam op straat gesmeten werden. Het gemeentebestuur had alle interesse in de verwaarloosde verzameling verloren en wilde er op een 'nette' manier van verlost worden. Het Museum voor Land- en Volkenkunde in Rotterdam toonde wel belangstelling en deed de gemeenteraad het aanbod de collectie voor de symbolische som van 10.000 gulden te kopen. Eindelijk realiseerde de raad zich haar verantwoordelijkheid voor deze unieke

Tentoonstelling op de zolders van Het Meisjeshuis, Oude Delft 116 in 1954. De ruimte was mooi ingericht maar slecht toegankelijk. (GAD)

verzameling, waarvan bijna elk stuk geschonken was. Zij werd officieel tot onvervreemdbaar bezit verklaard. Dit hield in dat zij van groot belang werd geacht voor de stad Delft en zijn cultuur-historisch erfgoed.

Vanaf 1953 begon de belangstelling voor de collectie weer te groeien, zij het tegen de verdrinking in. De erfenis van de Indische Instelling leidde tot het stichten van het enige museum in Nederland dat zich uitsluitend richtte op het Indonesische cultuurgebied. De eerste door de gemeenteraad benoemde conservator was drs. J. de Hoog (1919-1995). Hij begon in 1953 met een complete reorganisatie. De kostbare weefsels, ikats en batiks, werden behandeld in het Tropenmuseum in Amsterdam. Andere voorwerpen werden door het museum personeel zelf gerestaureerd. Hij vulde met een goed oog voor kwaliteit de collectie aan en in 1956 kon het Etnografisch Museum Delft heropend worden op de zolders van Het Meisjeshuis, Oude Delft 116. De Hoog was ook de motor achter de oprichting van de Etnografische Vereniging en de uitgave van een reeks onder de titel *Kultuurpatronen*. Hij trad terug in 1964. Voor de tweede conservator, J. van der Werff (1902-1988), was het absolute hoogtepunt de aankoop van de historische dubbele gamelan, naar schatting 275 jaar oud, die geregeld door het huisorkest Marsudi Raras wordt bespeeld. In 1972 trad mevrouw Rita Wassing-Visser in zijn voetsporen. Zij gaf het museum een nieuwe inrichting en veranderde de naam in Volkenkundig Museum Nusantara. Na de veranderingen die

Pim Westerkamp, de huidige conservator, doorvoerde, is in 2000 de naam gewijzigd in Museum Nusantara.

De Etnografische Vereniging Delft

Het museum is niet altijd onomstreden geweest. Uit een klein berichtje in de *Delftsche Courant* van 7 december 1954 bleek dat verscheidene leden van de gemeenteraad het beheer van de collectie erg kostbaar vonden en zich afvroegen of het werkelijk zo'n waardevol bezit was.

Burgemeesters en wethouders antwoordden hierop dat de raad zich een aantal jaren eerder had kunnen overtuigen van de waarde. Het was echter nog niet bekend wanneer er een permanente tentoonstellingsruimte beschikbaar zou komen.

Erg geruststellend klonk dit niet in de oren van de mensen die het Etnografisch Museum Delft, zoals het toen heette, een warm hart toedroegen. De vrees dat de collectie voorwerpen van het museum toch nog zou worden afgestoten leek hun niet denkbeeldig. Er waren immers al vaker

Vignet van de Etnografische Vereniging Delft: kunstenaar W.O.J. Nieuwenkamp op zijn fiets. Bas-relief op een Balinese tempel, nagetekend door Rita Wassing-Visser.

Houten poppen in zittende houding in Javaanse kleding. Geschenk van dr. A.W.T. Juynboll, hoogleraar aan de Indische Instelling. (S 106-7 Nusantara)

stemmen opgegaan die kant op. Prompt werd een comité in het leven geroepen dat zich noemde Kring van Vrienden van het Etnografisch Museum Delft in oprichting. Het stelde een manifest op, ondertekend door K. van der Horst jr., drs. J. de Hoog en mr. R. van Duinen, en zond dit op 1 oktober 1955 naar kringen uit het hoger, middelbaar en lager onderwijs, de gemeenteraad en culturele instanties. Door het invullen van een aanhangsel konden de ontvangers belangstelling tonen. Die interesse was groot genoeg om op 12 december een Vereniging van Vrienden van het Delfts Etnografisch Museum te stichten.

Een gezelschap van 46 belangstellenden verzamelde zich in de wintertuin van het toenmalige café-restaurant Het Prinsenhof van de heer Reyndorp aan de Oude Langendijk. Zij bespraken de doelstelling: door samenwerking met gemeentebestuur en museum trachten om de etnografische collectie kwalitatief te verrijken en de bibliotheek uit te breiden. De vergadering vond het museum van het grootste belang voor de culturele ontwikkeling van de bevolking in het algemeen en voor het onderwijs in het bijzonder. Instemming betuigden de burgemeester, de rector magnificus, het onderwijs, het Instituut voor de Tropen in Amsterdam, het Rijksmuseum voor Volkenkunde in Leiden en vele anderen. De contributie werd vastgesteld, conceptstatuten werden besproken, en een bestuur gevormd bestaande uit K. van der Horst jr., voorzitter, mr. R. van Duinen, secretaris, P. Uytdehaage, penningmeester, prof. dr. F.J. Faber, commissaris, en natuurlijk conservator drs. J. de Hoog. Meteen werd dr. Paul Julien, de bekende Afrikavorser en vriend van de verzameling, tot erelid benoemd. 32 personen gaven zich op als lid.

De eerste verenigingavond vond plaats op 27 januari 1956 in de kapittelzaal van het Prinsenhof en bestond uit Indonesische dansen met toelichting. Sedertdien heeft het bestuur in de loop van de afgelopen vijftig jaar gemiddeld negen lezingen, dansdemonstraties en filmavonden per jaar verzorgd. De omvang van de vereniging nam in de loop der jaren toe, onder andere doordat vele uit Indonesië teruggekeerde Nederlanders lid werden. De vereniging telt nu ongeveer driehonderd leden en heeft ook een gezelligheidskarakter. Slechts één van de tegenwoordige leden is nog bij de oprichtingsvergadering aanwezig geweest: de huidige voorzitter. De secretaris is 'van het tweede jaar'.

Het is de vereniging gelukt de donderwolken die zich van tijd tot tijd boven de collectie en het museum samenpakten af te wenden. Omdat zich in de gemeenteraad stemmen verhieven om de verzameling toch maar van de hand te doen, richtte de vereniging in 1962 de Stichting Etnografisch Kunstbezit op, met als doel fondsen te werven en het museum te verrijken met onvervreemdbare schenkingen. Juist in deze jaren kwamen veel mensen hun kostbare familiestukken uit Indonesië aan het museum aanbieden. Pas in 1979 werd deze stichting opgeheven, toen bleek dat er van verkoop geen sprake meer zou zijn en het museum in de harten van de Delftse bevolking verankerd was. Zij werd later omgezet in de Stichting Nusantara, die fondsen werft om de collectie te vervolledigen.

De rode draad door de lange onzekere geschiedenis van het Delftse Museum Nusantara vormt een boodschap voor het heden en de toekomst. Het verleden toonde verschillende zorgelijke momenten: nog duikt soms de vraag op of het museum onder de druk van de tijd niet gesloten moet worden en de verzameling verkocht. Het is echter duidelijk dat Delft zich zeer gelukkig mag prijzen met zulk een kostbare collectie, gehuisvest in een prachtig gebouw in het hart van de stad. Dankzij de inspanningen van velen omvat de verzameling meer dan 20.000 objecten, 6.000 boeken en 5.000 foto's en dia's. Museum Nusantara is alleen al door zijn bestaan niet slechts een eerbewijs aan het erfgoed van de Indische Instelling en de relatie tussen Delft en het vroegere Nederlands Oost-Indië, maar ook een teken van de nieuwe banden die Indonesië en Nederland hebben gesmeed.